

Η ΛΟΓΙΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

Το έπος του Διγενή Ακρίτα [Ο θάνατος τον πολεμά]

Εισαγωγικό σημείωμα

- **Χρονολόγηση:** Το έπος του Διγενή Ακρίτα γράφτηκε στα μέσα του 11ου αι., σε μια εποχή όπου τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση εμφανίζονται επικές δημιουργίες που δείχνουν την αφύπνιση της εθνικής συνείδησης των λαών (π.χ. *Τραγούδι του Ρολάνδου*, Γαλλία – *Νιμπελούγκεν*, Γερμανία).
- **Παράδοση:** Το πρωτότυπο, αρχικό έργο δεν έχει σωθεί. Σήμερα γνωρίζουμε το έπος από 6 μεταγενέστερες παραλλαγές, που παρουσιάζουν αρκετές διαφορές μεταξύ τους και φέρουν το όνομα του τόπου όπου ανακαλύφθηκαν τα χειρόγραφα: α) της Κρουπτοφέρης (Grottaferrata: μοναστήρι κοντά στη Ρώμη· είναι η αρχαιότερη), β) της Τραπεζούντας (βρέθηκε στη Μονή Σουμελά), γ) της Άνδρου (σήμερα Αθηνών: Εθνική Βιβλιοθήκη), δ) του Εσκοριάλ (Ισπανία), ε) της Οξφόρδης, στ) μια πεζή παραλλαγή της Άνδρου. Υπάρχει και ρωσική διασκευή, η οποία όμως παρουσιάζει σημαντικές διαφορές από τις ελληνικές παραλλαγές.
- **Ο ποιητής:** Κάποιος άγνωστος λόγιος.
- **Σχέση του έπους με τα ακριτικά τραγούδια:** Η σύνθεση του έπους προϋποθέτει την ύπαρξη των δημοτικών ακριτικών τραγουδιών. Ο ποιητής του έπους συγκέντρωσε τα τραγούδια και τους θρύλους που κυκλοφορούσαν για τον Βασίλειο Διγενή, επεξεργάστηκε το υλικό αυτό και προχώρησε στη σύνθεση ενός πολυστίχου αφηγηματικού ποιήματος σε ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο, με ηρωικό χαρακτήρα και θέμα τη ζωή και τη δράση του Βασιλείου Διγενή. Το ποίημα αυτό με τη σειρά του δημιούργησε έναν καινούριο κύκλο ακριτικών τραγουδιών.
- **Έπος ή μυθιστόρημα:** Το γεγονός πως το έπος έχει τη μορφή έμμετρης βιογραφίας οδήγησε τον Κ. Θ. Δημαρά να θεωρήσει το έργο περισσότερο έμμετρο μυθιστόρημα με επιδράσεις από το δημοτικό τραγούδι αλλά και πολλές λόγιες και εκκλησιαστικές επιδράσεις.
- **Ποιητική αξία:** Το έπος, στις παραλλαγές που το γνωρίζουμε, είναι κατώτερο ποιοτικά από τα ακριτικά δημοτικά τραγούδια. Τα λόγια στοιχεία, ο παραινετικός σε αρκετά σημεία χαρακτήρας και οι αποκλίσεις προς την αρχαϊζουσα το καθιστούν ψυχρό ως προς τη γλώσσα και το ύφος και του στερούν τη φρεσκάδα και την αμεσότητα που παρουσιάζουν τα ακριτικά δημοτικά τραγούδια.
- **Γενική αποτίμηση:** Μπορεί η ποιητική αξία του έπους να μην είναι μεγάλη, είναι πολύ σημαντικός όμως ο εθνικός του χαρακτήρας, καθώς και η γλωσσική, η λαογραφική και η ιστορική αξία του. Ως προς τη γλωσσική του αξία, το έργο υπογραμμίζει τη χρήση

της δημόδους γλώσσας στην έντεχνη λογοτεχνία. Ο Λίνος Πολίτης μάλιστα θεωρεί πως ο άγνωστος ποιητής του είναι ο πρώτος που χρησιμοποίησε λαϊκή γλώσσα για μια ποιητική δημιουργία και πως του χρωστάμε το πρώτο κείμενο στη λαϊκή (δηλ. νεοελληνική) γλώσσα.

➤ **Περιεχόμενο:** Το έπος διαιρείται σε βιβλία – «λόγους» (στην παραλλαγή της Κρυπτοφέρνης σε 8 και στις υπόλοιπες σε 10).

- Οι πρώτοι «λόγοι» αναφέρονται στον πατέρα του Διγενή αμιρά (= εμίρη) της Συρίας Μουσσούρ (αιχμαλωσία της Ειρήνης, κόρης του στρατηγού Ανδρόνικου – μονομαχία με τον νεότερο από τα πέντε αδελφια της, τον Κωνσταντίνο – ήττα του Μουσσούρ – εκχριστιανισμός του ίδιου και της γενιάς του – γάμος με την Ειρήνη και γέννηση του Διγενή).

- Ακολουθούν τα παιδικά χρόνια και τα πρώτα κατορθώματα του Διγενή (από νωρίς εξαιρετική δύναμη και τόλμη) – ο γάμος με την Ευδοκία, κόρη του στρατηγού Δούκα – η απόφασή του να γίνει ακρίτας – η επίσκεψη του αυτοκράτορα και η απονομή προς τον Διγενή μεγάλων τιμών. Έπειτα σε α' πρόσωπο ο Διγενής αφηγείται τα κατορθώματά του, τους αγώνες του με τους απελάτες και τη μονομαχία του με την αμαζόνα Μαξιμώ.

- Τα τελευταία βιβλία αναφέρονται στο θάνατο των γονιών του Διγενή, αλλά και του ίδιου και της γυναίκας του στο παλάτι που είχε χτίσει κοντά στον Ευφράτη.

➤ Το απόσπασμα του σχολικού βιβλίου [Ο θάνατος τον πολεμά] προέρχεται από την παραλλαγή της Άνδρου και αναφέρεται στο θάνατο του Διγενή. Στο έπος ο Διγενής πεθαίνει από αρρώστια η οποία δεν έχει γιατρεία.

Λεξιλογικά – Πραγματολογικά στοιχεία

ο τροχός εσχόλασεν: ο τροχός σταμάτησε να γυρίζει· **απελάτης:** ληστής, επιδρομέας· **Ακρίτας:** ο Βασίλειος Διγενής Ακρίτας· **ελευθερώνονται:** απαλλάσσονται· **εθάμπωσε το φως του:** μειώθηκε η όρασή του· **ατόνησε η δύναμής του:** εξασθένησε η δύναμή του· **πάντερπνε:** αγαπητέ· **ανείκαστος:** ανυπολόγιστη, αφάνταστη· **δυναστεία:** εξουσία, κυριαρχία, δύναμη· **Άρτι:** τώρα· **αι χείρες ελύθησαν:** παρέλυσαν τα χέρια· **τα άθλα:** οι άθλοι, τα κατορθώματα.

Διάρθρωση σε ενότητες

1η ενότητα (στ. 1-15): Ο θάνατος αποφασίζει να πάρει τον Διγενή – Η στάση της φύσης, των εχθρών και του ίδιου απέναντι στο γεγονός αυτό.

2η ενότητα (στ. 16-26): Ο Διγενής θρηνεί για τον επικείμενο θάνατό του, τον οποίο δεν έχει τη δύναμη να νικήσει.

Περίληπτική απόδοση

Ημέρα Τρίτη, ημέρα επίσκεψης του γιατρού στον άρρωστο Διγενή, ο θάνατος αποφασίζει να τον πάρει. Η φύση θρηνεί για τον επικείμενο θάνατό του, αλλά οι απελάτες, οι εχθροί του, χαίρονται. Ο ίδιος κλαίει κι αναστενάζει τόσο, που ραΐζει η καρδιά του και θαμπώνουν τα μάτια του. Ο θάνατος έρχεται στο παλάτι και ο Διγενής τον αναγνωρίζει. Ξεσπά τότε σε θρήνο για την αδυναμία του να αντιμετωπίσει και να νικήσει τον αντίπαλό του.

Ερμηνευτικός σχολιασμός

1η ΕΝΟΤΗΤΑ (στ. 1-15) **Ο θάνατος αποφασίζει να πάρει τον Διγενή:** Ο Διγενής κείτεται άρρωστος, χωρίς ελπίδα γιατρείας. Ημέρα Τρίτη, αποφράδα, δυσοίωση ημέρα, ο θάνατος αποφασίζει να πάρει τον Διγενή, γιατί, όπως συμβαίνει και με τους άλλους ανθρώπους, ο κύκλος της ζωής του έκλεισε: Στους στ. 4-7 δηλώνεται με διάφορες μεταφορικές εκφράσεις ότι ο θάνατος είναι το βέβαιο και αναπόφευκτο τέλος της ζωής κάθε ανθρώπου. Ο τροχός που εσχόλασεν, που έπαψε πια να γυρίζει, μας φέρνει στο νου τη γνωστή ήδη από την αρχαιότητα αντίληψη που παρομοιάζει την πορεία της ζωής με τροχό (ή κύκλο), που καθώς γυρίζει άλλοτε σε ανεβάζει ψηλά κι άλλοτε σε κατεβάζει χαμηλά, υπονοώντας έτσι την αέναη μεταβολή που παρουσιάζει η ανθρώπινη ζωή, τις συνεχείς μεταπτώσεις από την ευτυχία στη δυστυχία κι αντίστροφα. Εδώ όμως ο τροχός έπαψε να γυρίζει, άρα η πορεία της ζωής σταμάτησε, κι άμεσο επακόλουθο αυτής της διακοπής είναι ο θάνατος. Όσο για τη φράση *το σκοινί εσώθη* μας θυμίζει τη λαϊκή αντίληψη για το νήμα της ζωής κάθε ανθρώπου, που αρχίζει να τυλίγεται με τη γέννησή του κι όταν πια *σωθεί*, τυλιχτεί όλο, έχει έρθει πια η ώρα του θανάτου. Το νήμα της ζωής μάς παραπέμπει βέβαια και στις αρχαίες Μοίρες, και συγκεκριμένα στην Κλωθώ, τη Μοίρα που έκλωθε το νήμα της ζωής κάθε ανθρώπου.

Οι αντιδράσεις απέναντι στον επικείμενο θάνατο του Διγενή: Η φύση συμμετέχοντας στον πόνο των ανθρώπων για το θάνατο του μεγάλου ήρωα θρηνεί κι αυτή, όπως εξάλλου συμβαίνει και σε αντίστοιχα δημοτικά τραγούδια για το θάνατο του Διγενή. Οι απελάτες όμως, εχθροί του Διγενή, χαίρονται καθώς θα απαλλαγούν επιτέλους από το μεγαλύτερο διώκτη τους. Η χαρά τους έμμεσα ηχεί σαν έπαινος για τον ήρωα, καθώς δηλώνει την εγγύηση ασφάλειας που παρείχε η παρουσία του Διγενή στις παραμεθόριες εκείνες περιοχές της Ανατολής. Και ο ίδιος ο Διγενής όμως, σαν οποιοσδήποτε κοινός άνθρωπος, κλαίει και αναστενάζει, τόσο που η ψυχική του οδύνη τον καταβάλλει και σωματικά (*ραΐσθην η καρδιά, κι εθάμπωσε το φως του, και ατόνησεν η δύναμις εκείνη η μεγάλη*, στ. 13-14). Η αδυναμία του αυτή έρχεται σε τραγική αντίθεση με την ανάμνηση της αλλοτινής του δύναμης και γενναιότητας (στ. 15). Η εικόνα αυτή του Διγενή έχει χάσει όλο το ηρωικό ήθος και την επική ατμόσφαιρα που αποπνέουν τα αντίστοιχα δημοτικά τραγούδια, όπου ο ήρωας, αν και γνωρίζει τη θνητή του φύση, τολμά να αντιμετωπίσει το θάνατο και να παλέψει μαζί του, έστω κι αν δεν έχει ελπίδες να νικήσει.

2η ΕΝΟΤΗΤΑ (στ. 16-26) **Ο Διγενής θρηνεί για την αδυναμία του να αντιμετωπίσει το θάνατο:** Ο θάνατος βρίσκεται πια μέσα στο παλάτι. Ο στίχος 16, *Ο θάνατος τον πολεμά εις το παλάτι μέσα*, διατηρεί κάτι από τον ηρωικό πόλεμο του Δι-

γενή με τον Χάρο που βρίσκουμε στα δημοτικά τραγούδια. Ο ήρωας δεν παραδίδεται αμέσως, όμως αναγνωρίζει το θάνατο και ξεσπά σε θρηνητικό μονόλογο, καθώς συνειδητοποιεί πως δεν έχει πια τη δύναμη να τον αντιμετωπίσει. Έχει χάσει πια τα «όπλα» του, που τον έκαναν κάποτε ανίκητο, την ανδρεία, την τόλμη, τον πλούτο, την εξουσία, ακόμα και οι δυνάμεις του τον εγκαταλείπουν (στ. 23-24), καθώς το τέλος της ζωής του πλησιάζει. Σ' όλη την ενότητα κυριαρχεί η αντίθεση ανάμεσα στην αδυναμία την ώρα του θανάτου του, την έλλειψη αγωνιστικότητας και τη μοιρολατρία του Διγενή και τη δύναμη, την τόλμη και την ανδρεία που επέδειξε σ' όλη του τη ζωή (στ. 20-24), η αντίθεση ανάμεσα στο άδοξο τέλος και την προηγούμενη ένδοξη ζωή του. Μέσα από την αντίθεση αυτή διαφαίνεται και μια πικρή νοσταλγία για την περίοδο των ηρωικών κατορθωμάτων του. Κι εδώ η μορφή του Διγενή παρουσιάζεται απογυμνωμένη από την ηρωική πνοή των δημοτικών τραγουδιών. Αυτός ο υπεράνθρωπος ήρωας πεθαίνει σαν ένας κοινός άνθρωπος, ανίσχυρος, παραδομένος στην αναπόφευκτη μοίρα του θανάτου. Κι αυτό που μένει είναι η διαπίστωση πως όσο ψηλά κι αν φτάσει ο άνθρωπος, όσο ισχυρός κι αν είναι, δεν μπορεί να ξεπεράσει τη θνητή του φύση, δεν μπορεί να αποφύγει τη μοίρα του θανάτου.

Τεχνική – Εκφραστικά μέσα και τρόποι

- **Στιχουργία:** Ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος, παροξύτονος, χωρίς ομοιοκαταληξία.
- **Γλώσσα:** Μεικτή, ανάμειξη λόγιων και λαϊκών στοιχείων.
- **Ύφος:** Γενικά είναι απλό, οι εικόνες τού προσδίδουν παραστατικότητα, ενώ ο μονόλογος του Διγενή χαρίζει στο κείμενο ζωντάνια, αμεσότητα, δραματικότητα. Ωστόσο σε ορισμένα σημεία το ύφος είναι κάπως επιτηδευμένο και χαλαρό. Κυριαρχούν ο παρατακτικός λόγος και η χρήση ρημάτων και ουσιαστικών.
- **Αφήγηση:** Το ποίημα έχει αφηγηματικό χαρακτήρα. Ο αφηγητής έχει το ρόλο του παντογνώστη αφηγητή και δεν μετέχει στα γεγονότα (ετεροδιηγητικός αφηγητής – αφήγηση με μηδενική εστίαση). Η αφήγηση σε κάποιο σημείο διακόπτεται και έχουμε σε ευθύ λόγο το μονόλογο του Διγενή (στ. 18-26).
- **Επιδράσεις:** Στο κείμενο είναι εμφανείς οι επιδράσεις από το δημοτικό τραγούδι, αλλά και οι λόγιες και εκκλησιαστικές επιδράσεις. (Βλ. απάντηση στην ερώτηση 2 του σχολικού βιβλίου, σελ. 125.)
- **Εκφραστικά μέσα**
 - Μεταφορές:** *Τρίτην πολυπικραμένην* (στ. 1), *τους δρόμους του απέκοψε* (στ. 7), *δάκρυα πικρά φαρμακωμένα* (στ. 12), *ραϊσθήν η καρδιά* (στ. 13), *αι χείρες ελύθησαν* (στ. 23).
 - Προσωποποιήσεις:** η προσωποποίηση του θανάτου, των κάμπων και των βουνών, του τάφου.

Γενική αποτίμηση

Το συγκεκριμένο απόσπασμα από το Έπος του Διγενή Ακρίτα δεν ξεφεύγει από τη γενικότερη κρίση για την ποιητική αξία του έπους. Παρά τις κάποιες αρετές του (π.χ. δραματι-

κότητα, ελεγειακός τόνος), δεν φτάνει τη φρεσκάδα, την αμεσότητα, την εκφραστική δύναμη και την ηρωική πνοή των αντίστοιχων δημοτικών τραγουδιών. Εντύπωση προκαλεί η αντιηρωική εικόνα του Διγενή μπροστά στον επικείμενο θάνατό του, που σαν συνηθισμένος άνθρωπος κλαίει και θρηνεί, η τραγική αντίθεση ανάμεσα στον ένδοξο, γεμάτο ασύλληπτα κατορθώματα βίο του και τον άδοξο θάνατό του (ο θάνατος τον βρίσκει άρρωστο κι αδύναμο μες στο παλάτι του). Κι αυτό που μένει τελικά είναι η διαπίστωση πως όσο δυνατός κι αν είναι ο άνθρωπος, όσο ψηλά κι αν φτάσει, υπόκειται στον απαράβατο φυσικό νόμο της φθοράς, του οποίου αναπόφευκτη κατάληξη είναι ο θάνατος. Αξίζει βέβαια να σημειώσουμε τη γλωσσική αξία του αποσπάσματος, και γενικότερα ολόκληρου του έπους, αφού εδώ για πρώτη φορά χρησιμοποιείται η λαϊκή γλώσσα στην έντεχνη λογοτεχνική παραγωγή.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Να συγκρίνετε το παραπάνω απόσπασμα με το δημοτικό τραγούδι που ακολουθεί, καθώς και με άλλα δημοτικά τραγούδια που αναφέρονται στο θάνατο του Διγενή, και να σημειώσετε τις παρατηρήσεις σας.

Απόψ' επέρνουν ποταμούς και διάβαινα γεφύρια
κι άκουσα κι αναστεναγμούς και ρώτηξα ειντά 'ναι.
Ο Διγενής ψυχομαχεί κι η γης τονε τρομάσσει
κι η πλάκα τον ανατριχιά πώς θα τονε σκεπάσει.
Κι εκείδα που ψυχομαχεί, λόγια αντρειωμένα λέει:
– Να 'χεν η γης πατήματα κι ο ουρανός κερκέλια
να πάθιουν τα πατήματα να 'πιανα τα κερκέλια
ν' ανέβαινα στον ουρανό να διπλωθώ να κάτσω,
να δώκω σείσμα τ' ουρανού, να βγάλει μαύρα νέφη
να κάμω χιόνι στα βουνά και το νερό τσι κάμπους.
(λέξεις: κερκέλια: κρίκοι, γάντζοι· να πάθιουν: να πατούσα).

Συγκρίνοντας το απόσπασμα του έπους με το δημοτικό τραγούδι του σχολικού βιβλίου διαπιστώνουμε διάφορες ομοιότητες και διαφορές.

Ομοιότητες:

- Ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος.
- Συμμετοχή (προσωποποίηση) της φύσης στην επιθανάτια αγωνία του Διγενή (η γης τονε τρομάσσει, στ. 3).
- Προσωποποίηση του τάφου (της πλάκας, στο δημοτικό τραγούδι). Υπάρχει όμως μια σημαντική διαφοροποίηση: στο έπος η προσωποποίηση δεν έχει τη συναισθηματική φόρτιση και τη δραματικότητα της προσωποποίησης του δημοτικού τραγουδιού: κι η πλάκα τον ανατριχιά πώς θα τονε σκεπάσει (η πλάκα ανατριχιάζει στη σκέψη πως θα σκεπάσει αυτόν τον αντρειωμένο).

Διαφορές:

- Η γλώσσα του αποσπάσματος είναι μεικτή, με ανάμειξη στοιχείων από τη λαϊκή

γλώσσα, τη λόγια και την εκκλησιαστική, ενώ η γλώσσα του δημοτικού τραγουδιού είναι καθαρά λαϊκή με κάποια ιδιωματικά στοιχεία.

– Το ύφος του δημοτικού τραγουδιού είναι λιτό, πυκνό, γοργό με ζωντάνια, αμεσότητα και δραματικότητα, ενώ διάχυτη είναι η ηρωική πνοή. Αντίθετα το ύφος του αποσπασματός δεν φτάνει την αμεσότητα του δημοτικού τραγουδιού, σε μερικά σημεία είναι χαλαρό και επιτηδευμένο, ενώ κυριαρχεί ο θρηνητικός τόνος.

– Από το απόσπασμα λείπει το ηρωικό ήθος και η επικλή ατμόσφαιρα του δημοτικού τραγουδιού. Στο έπος ο Διγενής πεθαίνει άρρωστος στο παλάτι του. Μπροστά στον επικείμενο θάνατό του κλαίει και θρηνεί σαν κοινός άνθρωπος και αποθαρρυσμένος ομολογεί την αδυναμία του να αντιμετωπίσει το θάνατο. Αντίθετα, στο δημοτικό τραγούδι ο Διγενής όχι μόνο αγωνίζεται μέχρι την τελευταία στιγμή για να μην παραδώσει την ψυχή του (*ψυχομαχεί*), αλλά εκφράζει και την επιθυμία του να κάνει ακόμα ένα τελευταίο υπερφυσικό κατόρθωμα (*Να 'χεν η γης ... και το νερό τσι κάμπους*). Απέναντι στα θρηνητικά λόγια του έπους στέκονται τα *αντρειωμένα λόγια* του δημοτικού τραγουδιού.

– Συγκρίνοντας το απόσπασμα και με άλλα δημοτικά τραγούδια, διαπιστώνουμε την ίδια βασική διαφορά: στα δημοτικά τραγούδια ο Διγενής δεν υποτάσσεται στη μοίρα του θανάτου, παλεύει με το θάνατο (Χάρο)

έστω κι αν το αποτέλεσμα αυτής της πάλης είναι προδικασμένο. Σε ένα τραγούδι μάλιστα ο Χάρος τον νικάει με ενέδρα (*ζηλεύει ο Χάρος με χωσιά μακρά τονε βηγλίζει, / κ' ελάβωσέ του την καρδιά και την ψυχή του πήρε*), αναδεικνύεται δηλαδή κατώτερος από τον ήρωα, αφού δεν τολμά να τον αντιμετωπίσει παλικαρίσια και τον νικάει με ύπουλο τρόπο. Σ' άλλα πάλι τραγούδια ο ετοιμοθάνατος Διγενής καλεί γύρω του τους φίλους του και ήρεμος τους αφηγείται, αναπολώντας συγχρόνως τα κατορθώματά του, την πάλη του με τον Χάρο, όπου νικητής αναδεικνύεται ο Χάρος. Στα δημοτικά τραγούδια γενικά ο Διγενής ακόμα και την ώρα του θανάτου του παραμένει ο αντρειωμένος ήρωας με την ασύλληπτη δύναμη και ανδρεία που τολμά να συγκρουστεί ακόμα και με το θάνατο.

Στα τραγούδια του θανάτου κατά την πάλη με τον Χάρο φαίνεται πως αρχικά νικητής έβγαινε ο Διγενής. Ίχνη αυτής της έκβασης [...] έχουν διασωθεί ως σήμερα σε ορισμένα τραγούδια. Ο ασύλληπτος ηρωισμός του Ακρίτα, που επιχειρούσε τα αδύνατα και παραβίαζε με τη δύναμη και την αποκοτιά του ως κι αυτούς τους φυσικούς νόμους, προκαλούσε οπωσδήποτε το θαυμασμό. Ωστόσο μια τέτοια έκβαση ερχόταν σε σύγκρουση με τη γενικά παραδεκτή πραγματικότητα ότι ο θάνατος είναι κοινή μοίρα όλων των ανθρώπων. Έτσι μερικοί μεταγενέστεροι διασχευαστές [...], άρχισαν σιγά σιγά να προσαρμολίζουν τα τραγούδια του θανάτου προς μια ρεαλιστικότερη λύση, την τελική ήττα του Διγενή από τον Χάρο. Κι έτσι όμως το τραγούδι δεν έχανε τίποτε από την εκφραστική του δύναμη, αντίθετα, ο ήρωας, κομμένος τώρα σε πιο ανθρώπινα μέτρα, έφευγε από το χώρο του μύθου κι ερχόταν πολύ πιο κοντά μας και γινόταν σύμβολο του ανθρώπου που, μολονότι ξέρει τη θνητή του φύση, δεν υποτάσσεται στη μοίρα του, αλλά τολμάει να την προκαλέσει και να συγκρουστεί μαζί της, κι ας είναι το αποτέλεσμα της πάλης αυτής προδικασμένο.

Κ. Μητσάκης

(Εισαγωγή στη Νέα Ελληνική Λογοτεχνία,
εκδ. Καρδαμίτσα)

Στις διαφορές θα πρέπει επίσης να προσθέσουμε τα όσα αναφέραμε και παραπάνω για τη γλώσσα και το ύφος.

Ως προς τις ομοιότητες, πέρα από τον ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο στίχο παρατηρούμε επίσης: την αναφορά της Τρίτης, ως ημέρας θανάτου του Διγενή (*Τρίτη γεννήθη ο Διγενής και Τρίτη θα πεθάνει*), την προσωποποίηση της φύσης που συμμετέχει στην επιθανάτια αγωνία του Διγενή (στα δημοτικά τραγούδια η συμμετοχή αυτή παίρνει συνήθως τη μορφή εκδήλωσης φυσικών φαινομένων, π.χ. αστραπές, βροντές, σεισμός κ.ά.), την προσωποποίηση του θανάτου/Χάροντα, την αναπόληση/αναφορά των κατορθωμάτων του ήρωα (με τη διαφορά ότι στα δημοτικά τραγούδια η αναφορά αυτή έχει έντονο το στοιχείο της υπερβολής), την προσωποποίηση του τάφου/πλάκας, μόνο που στα δημοτικά τραγούδια, όπως αναφέραμε και παραπάνω, η προσωποποίηση αυτή ξεχωρίζει για την εκφραστική της δύναμη και τη συναισθηματική της φόρτιση.

2. Ποιοι στίχοι στο παραπάνω απόσπασμα του έπους φανερώνουν επίδραση του δημοτικού τραγουδιού και ποιοι λόγιες ή εκκλησιαστικές επιδράσεις;

Επίδραση του δημοτικού τραγουδιού:

- Η Τρίτη ως ημέρα θανάτου του Διγενή (στ. 1-3).
- Η προσωποποίηση του θανάτου (στ. 3, 6, 16).
- Η προσωποποίηση της φύσης (στ. 8).
- Η υποδοχή του νεκρού από τον τάφο (στ. 26).
- Ο στ. 16 παραπέμπει στο πάλεμα του Διγενή με τον Χάρο/θάνατο.

Εκκλησιαστικές ή λόγιες επιδράσεις:

- Η επίσκεψη του γιατρού (στ. 2)· καθώς και η αρχαϊστική διατύπωση (γενική απόλυτη).
- Η προσφώνηση Ω πάντερπνε, Βασίλειε (το επίθ. πάντερπνος χρησιμοποιείται συχνά σε εκκλησιαστικούς ύμνους).
- Οι στίχοι 20-21, που παραπέμπουν σε εγκώμια του επιτάφιου θρήνου (πρβλ. *που έδου σου το κάλλος*).
- Γενικά στους στίχους 18-25 κυριαρχούν τα στοιχεία από τη λόγια ή εκκλησιαστική γλώσσα (π.χ. *και το λοιπόν, από του νυν, ουδόλως, άπειρος, ανείκαστος, δυναστεία, άρτι, αι χείρες, τα άθλα ου ποιούσαι, οι πόδες, τας οδούς κρατούντες, ολίγον δε, εκφεύγει*).

3. Τι σημαίνει η μεταφορική έκφραση «ο τροχός εσχόλασεν»; Να λάβετε υπόψη και τους δυο πρώτους στίχους του Ερωτόκριτου:

«Του κύκλου τα γυρίσματα... και του τροχού που ώρες ψηλά κι ώρες στα βάθη πηγαίνου».

Η φράση *ο τροχός εσχόλασεν* μας παραπέμπει στη γνωστή ήδη από την αρχαιότητα λαϊκή αντίληψη που παρομοιάζει την πορεία της ζωής μ' έναν τροχό (κύκλο) που γυρίζει άλλοτε ανεβάζοντάς μας ψηλά κι άλλοτε κατεβάζοντάς μας χαμηλά, υπονοώντας έτσι την αέναη μεταβολή της ανθρώπινης ζωής, τις συνεχείς μεταπτώσεις από την ευτυχία στη δυ-

στυχία και αντίστροφα. Όταν ο τροχός σταματήσει να γυρίζει, σημαίνει πως σταματά και η πορεία της ζωής, οπότε επέρχεται ο θάνατος. Μεταφορικά λοιπόν η διακοπή περιστροφής του τροχού σημαίνει τη διακοπή της ζωής, το θάνατο.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ*

1. Να συγκρίνετε το παρακάτω δημοτικό τραγούδι για το θάνατο του Διγενή με το απόσπασμα από το έπος που υπάρχει στο σχολικό βιβλίο.

*Ο Διγενής ψυχομαγεί κ' η γη τονε τρομάσσει,
βροντά κι αστράφτει ο ουρανός και σείετ' ο απάνω κόσμος,
κι ο κάτω κόσμος άνοιξε και τρίζουν τα θεμέλια,
κι η πλάκα τον ανατριχιά πώς θα τότε σκεπάσει
πώς θα σκεπάσει τον αητό τση γης τον αντρειωμένο.
Σπίτι δεν τον εσκέπαζε, σπήλιο δεν τον εχώρει,
τα όρη εδιασκελίζε, βουνού κορφές επήδα,
χαράκι αμαδολόγαγε και ριζιμιά ξακούναε,
στο βίτσισμα 'πιανε πουλιά, στο πέταγμα γεράκια,
στο γλάκο κ' εις το πήδημα τα λάφια και τ' αγρίμια.
Ζηλεύει ο Χάρος με χωσιά μακρά τότε βηλίζει,
κι' ελάβωσέ του την καρδιά και την ψυχή του πήρε.*

ΠΤΩΧΟΠΡΟΔΡΟΜΙΚΑ

[μάθε το τσαγκάρην το παιδίν σου]

Εισαγωγικό σημείωμα

Τα πιο αξιόλογα δημώδη κείμενα του 18ου αι. είναι τα Προδρομικά ή Πτωχοπροδρομικά. Πρόκειται για τέσσερα στιχουργήματα όπου διεκτραγωδούνται τα βάσανα του φτωχού συζύγου που παντρεύτηκε πλούσια και καλομαθημένη γυναίκα, του πολύτεκνου οικογενειάρχη, του νεαρού μοναχού και του φτωχού λογίου. Έχουν χαρακτήρα αυτοβιογραφικό, με τον ήρωα-συγγραφέα να υποδύεται κάθε φορά διαφορετικούς ρόλους.

Ως συγγραφέας αναφέρεται ο Πτωχοπρόδρομος, που σε κάθε στιχουργήμα απευθύνεται, όπως είπαμε, με διαφορετική ιδιότητα στον αυτοκράτορα ή σε άλλα μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας των Κομνηνών, για να ζητήσει βοήθεια. Παλαιότερα ο Πτωχοπρόδρομος ταυτιζόταν με το γνωστό λόγιο Θεόδωρο Πρόδρομο, προστατευόμενο των Κομνηνών. Σήμερα όμως πιστεύεται πως τα στιχουργήματα αυτά είναι σάτιρες γραμμένες από ανώνυμο ή ανώνυμους στιχουργούς. Η γλώσσα των στιχουργημάτων δεν είναι ομοιογενής (στους

* Η απάντηση βρίσκεται στο τέλος του βιβλίου.

αρχικούς στίχους των στιχουργημάτων, π.χ. στις αφιερώσεις προς τον αυτοκράτορα, και στους τελευταίους υπάρχουν λόγια στοιχειά, ενώ στο κύριο μέρος η γλώσσα γίνεται δημώδης), αποτελεί όμως την πιο συνεκτική απεικόνιση της ομιλούμενης γλώσσας στην Κωνσταντινούπολη την εποχή του 12ου αι.

Τα πτωχοπροδρομικά παρουσιάζουν κάποια αισθητική αξία (π.χ. ισχυρή φαντασία, περιγραφική ικανότητα, ειρωνικό, αυτοσατιρικό ή σκωπτικό στοιχείο), ενώ αναμφισβήτητη είναι η γλωσσική τους αξία (αντιπροσωπευτικότερο δείγμα δημώδους λογοτεχνίας του 12ου αι.), αλλά και η ιστορική και λαογραφική τους αξία, καθώς μας μεταφέρουν στην καθημερινή ζωή και τα προβλήματά της και μας παρουσιάζουν με λεπτομέρειες τον ιδιωτικό βίο των ανθρώπων της Κωνσταντινούπολης.

Το απόσπασμα του σχολικού βιβλίου προέρχεται από το τέταρτο στιχούργημα, όπου ο ήρωας-συγγραφέας είναι ένας φτωχός λόγιος. Σ' αυτό εκφράζεται το παράπονο του ανθρώπου που έμαθε γράμματα για να δει προκοπή και τελικά, αντί για τον πλούτο και την ευμάρεια που προσδοκούσε, βρήκε τη φτώχεια και την πείνα. Έτσι φτάνει στο σημείο κάποια στιγμή να αναφωνήσει αγανακτισμένα: *ανάθεμα τα γράμματα, Χριστέ, και σπού τα θέλει*. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα ο ποιητής αναφέρεται στην περίπτωση κάποιου γείτονά του τσαγκάρη, ο οποίος, αν και έχει επάγγελμα πιο ταπεινό απ' αυτόν, μπορεί να αντιμετωπίζει τις ανάγκες της ζωής και μάλιστα να καλοπερνάει, σ' αντίθεση με τον ίδιο.

Λεξιλογικά – Πραγματολογικά στοιχεία

τινά: κάποιον· **μάθε το γραμματικά:** μάθε το γράμματα, μόρφωσε το· **αν ου τον είπω:** αν δεν του πω· **παρακρουνιαροκέφαλος:** ανόητος, τρελός· **βιοτή:** τρόπος ζωής· **βρώσις:** φαγητό· **ανάπαυσις:** καλοπέραση· **την:** την οποία· **πετωτής:** μπαλωματής, τσαγκάρης· **ένι:** είναι· **καλοψωνιστής:** αυτός που ξοδεύει αρκετά για να αγοράζει καλής ποιότητας αγαθά· **χαροκόπος:** γλεντζές· **το θερμόν:** το ζεστό νερό· **στάμενον:** νόμισμα μικρής αξίας· **χορδοκοιλίσιαι:** έντερα και κοιλίες (πατσάς)· **σταμεναρέαν τυρίσιον:** τυρί ενός στάμενου· **να προγεύσωμαι:** να προγευματίσω· **πειτώνω:** μπαλώνω παπούτσια και (μτφ.) γεμίζω την κοιλιά μου· **κλώση < κλώθω:** καταβροχθίζω (ειρωνικά)· **καν:** τουλάχιστον· **μουχρούτιν:** μεγάλο ποτήρι· **ερεύγομαι:** ρεύομαι· **καλαπόδιον:** ξύλινο ομοίωμα του κάτω μέρος του ποδιού που χρησιμοποιεί ο τσαγκάρης για να κατασκευάζει παπούτσια ή για να φαρδαίνει έτοιμα παπούτσια· **σουγλίν:** το σουβλί του μπαλωματή· **σφελλίν:** κομμάτι γυαλί για το ξύσιμο του δέρματος· **σφηκώματα:** κερωμένοι σπάγκοι· **καθές:** βάλε, ετοίμασε· **μίσσον:** πιάτο (φαγητό), **εκζεστόν:** το βραστό· **μονόκυθρον:** φαγητό από διάφορα υλικά μαγειρεμένα σε χύτρα· **αφού παραθέσουσι:** αφού ετοιμάσουν το τραπέζι· **ανακομπώνεται:** ανασκουμπώνεται, ετοιμάζεται για αγώνα (ειρωνικά)· **μαγειρία:** το φαγητό.

Διάρθρωση σε ενότητες

1η ενότητα (στ. 1-4): Ο ποιητής ομολογεί πως θα συμβούλευε κάποιον να κάνει το παιδί του τσαγκάρη παρά να το μάθει γράμματα.

2η ενότητα (στ. 5-23): Ο τρόπος ζωής και η καλοπέραση του γείτονα-τσαγκάρη.

3η ενότητα (στ. 24-27): Η αντίδραση του ποιητή απέναντι στην καλοπέραση του γείτονα-τσαγκάρη.

Περιληπτική απόδοση

Ο ποιητής, ένας λόγιος που ζει μέσα στη φτώχεια και την πείνα, δηλώνει πως θα συμβούλευε το γείτονά του να μάθει στο παιδί του την τέχνη του τσαγκάρη, παρά γράμματα. Κι αυτό γιατί έχει ένα γείτονά του τσαγκάρη που καλοπερνάει. Το πρωί πριν πιάσει δουλειά ξεκινάει τη μέρα του μ' ένα χορταστικό πρωινό, που περιλαμβάνει πατσά, τυρί και κρασί. Το μεσημέρι πάλι τον περιμένουν στο σπίτι τρία διαφορετικά πιάτα φαγητό: σουπιά, κρασάτο και ανάμεικτο κατσαρόλας. Όσο για τον ίδιο, έτσι όπως βλέπει τον τσαγκάρη να ορμάει στο φαγητό του, του τρέχουν τα σάλια.

Ερμηνευτικός σχολιασμός

1η ΕΝΟΤΗΤΑ

(στ. 1-4)

Καλύτερα τσαγκάρης παρά λόγιος: Ο λόγιος ήρωας, απηυδισμένος από τη φτώχεια και την πείνα του, ομολογεί πως δεν θα συμβούλευε ποτέ κάποιον να μορφώσει το παιδί του· αντίθετα, θα τον συμβούλευε

να το κάνει τσαγκάρη, να του μάθει δηλαδή μια πρακτική τέχνη. Για τον ποιητή, φαίνεται πως μοναδικό κίνητρο για την εκλογή επαγγέλματος είναι το οικονομικό, έπειτα από τη δική του ατυχή επιλογή.

2η ΕΝΟΤΗΤΑ

(στ. 5-23)

Το παράδειγμα του γείτονα τσαγκάρη: Την άποψή του αυτή την αιτιολογεί παρουσιάζοντας τον τρόπο ζωής ενός γείτονα του τσαγκάρη. Αυτός, λοιπόν, τον οποίο αποκαλεί *ψευδοτσαγκάρη* (στ. 7), δηλώνοντας

έτσι πως δεν πρόκειται και για κανέναν σπουδαίο τεχνίτη, καταφέρνει όχι απλώς να ικανοποιεί τις καθημερινές του ανάγκες, αλλά και να καλοπερνάει (*ανάπαυσιν*, στ. 6, *καλοψωνιστής, χαροκόπος*, στ. 6, 8).

Αρχίζει λοιπόν να περιγράφει μια συνηθισμένη μέρα του τσαγκάρη, επικεντρώνοντας όμως το ενδιαφέρον του αποκλειστικά στο φαγητό (στοιχείο που τονίζει την πείνα του ίδιου). Ο τσαγκάρης λοιπόν πριν αρχίσει τη δουλειά του, θυμίζοντάς μας τη λαϊκή ρήση «νηστικό αρκούδι δεν χορεύει», παίρνει το πρωινό του. Πρόκειται για ένα λαϊκό αλλά ικανοποιητικό πρωινό, για το οποίο ο τσαγκάρης έχει ξεδέψει κάποιο μικροποσό (*στάμενον, σταμεναρέαν τυρίτσιον*)· ωστόσο στα μάτια του μόνιμα πεινασμένου λόγιου ήρωα φαντάζει εξαιρετικά πλουσιοπάροχο. Μόλις φτάσει πάλι το μεσημέρι, ο τσαγκάρης παρατάει τη δουλειά του και τρέχει στο σπίτι για το μεσημεριανό, που αποτελείται από τρία διαφορετικά πιάτα. Η εμμονή του ήρωα-ποιητή στην παρουσίαση των γευμάτων κάνει το φαγητό να προβάλλει σαν σημαντική αξία της ζωής. Η λεπτομερειακή επίσης περιγραφή των γευμάτων τονίζει την αδυναμία του λόγιου να ικανοποιήσει βασικές ανάγκες της ζωής, όπως είναι η τροφή, με αποτέλεσμα να είναι μόνιμα πεινασμένος. Περιγράφει τα διάφορα γεύματα σαν να τα έχει μπροστά του· αυτός όμως μόνο να τα βλέπει ή να τα φα-

ντάζεται μπορεί, ενώ ο τσαγκάρης έχει τη δυνατότητα και να τα απολαμβάνει. Η αξίωση μάλιστα του τσαγκάρη το μονόκυθρον να μην είναι καυτό (πλην βλέπε να μη βράζει!) τονίζει με σκωπτική διάθεση την αντίθεση ανάμεσα στην καλοζωία του τσαγκάρη και την πενία του λόγιου ήρωα: ο τσαγκάρης όχι μόνο μπορεί να τρώει φαγητά που ο ποιητής μόνο στα όνειρά του βλέπει, αλλά έχει και άποψη για τον τρόπο σερβιρίσματός τους, ώστε να αναδεικνύεται η γεύση τους. Οι λέξεις επίσης που χρησιμοποιεί ο ποιητής για τον τρόπο με τον οποίο ο τσαγκάρης απολαμβάνει το φαγητό του, για παράδειγμα κλώση (= καταβροχθίσει), ερεύγεται (= ρεύεται), πέρα από τη σκωπτική διάθεση του ποιητή, δηλώνουν έμμεσα και τη λαχτάρα του να βρισκόταν ο ίδιος στη θέση του τσαγκάρη.

3η ΕΝΟΤΗΤΑ Στους στίχους αυτούς προβάλλει ακόμα πιο έντονη η αντίθεση ανάμεσα στον τσαγκάρη και τον ποιητή μέσα από τις παραστατικές εικόνες του τσαγκάρη που ετοιμάζεται με λαχτάρα να ορμήσει στο φαγητό του και του πεινασμένου ποιητή, που βλέποντάς τον του τρέχουν τα σάλια.

Τεχνική – Εκφραστικά μέσα και τρόποι

- **Σπχουργία:** Ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος, παροξύτονος, χωρίς ομοιοκαταληξία.
- **Γλώσσα:** Δημώδης, δηλαδή η ομιλούμενη γλώσσα της εποχής (12ος αι.), με κάποια λόγια στοιχεία (π.χ. *βρώσιν, περιχαρασσομένην, προγεύσωμαι, βασιλεύ*). Η ανάμειξη λόγιων και λαϊκών λέξεων συμβάλλει στο σατιρικό χαρακτήρα του ποιήματος.
- **Ύφος:** Λιτό, παραστατικό με τη λεπτομερή περιγραφή (των γευμάτων και του τρόπου με τον οποίο απολαμβάνει τα γεύματά του ο τσαγκάρης), κωμικό, σατιρικό, ειρωνικό, αυτοσαρκαστικό. Ο ευθύς λόγος χαρίζει ζωντάνια και αμεσότητα. Κυριαρχεί ο παρατακτικός λόγος και η χρήση ρημάτων και ουσιαστικών.
- **Εκφραστικά μέσα**
 - Μεταφορά:** *κλώση το τυρίν και τα χορδοκοιλίτσια* (στ. 14).
 - Παρομοίωση:** *τρέχουν ως ποτάμιν* (στ. 27).
 - Υπερβολή:** *το πώς ανακομπώνεται κατά της μαγειρίας* (στ. 26).
 - Πολυσύνδετο:** π.χ. *αγόρασε και βλάχικον ... και δος με ... και τότε να πετσώνω* (στ. 12-13), *Κερνούν ... και παρευθύς ... και πετσώνει* (στ. 16-17), *Αφού δε παραθέσουσι και νίψεται και κάτση* (στ. 24).
 - Ασύνδετο:** *Γείτοναν έχω ... τάχα, πλην ένι ..., ένι και χαροκόπος* (στ. 7-8).
 - Επαναφορά:** *πλην ένι καλοψωνιστής, ένι και χαροκόπος* (στ. 8), *ρίπτει ..., ρίπτει και το σανίδιν* (στ. 19).
- **Επιδράσεις από τη δημοτική ποίηση:**
 - ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος·
 - λαϊκή γλώσσα·
 - κυριαρχία παρατακτικού λόγου, συχνή χρήση του και·
 - κυριαρχία ρημάτων και ουσιαστικών·

- επανάληψη του νοήματος του α' ημιστιχίου στο β': π.χ. *Γείτονα έχω πετωσπὴν, ψευδοτσαγκάρην τάχα* (στ. 7), *αν ου κινούν τα σάλια μου και τρέχουν ως ποτάμιν* (στ. 27)·
- ο νόμος των τριών: *και πρώτον μίσσον ..., δεύτερον..., και τρίτον το μονόκυθρον* (στ. 22-23)·
- σκωπτική, σατιρική διάθεση.

Γενική αποτίμηση

Χωρίς αμφιβολία το συγκεκριμένο απόσπασμα μας διασκεδάζει με την ειρωνική, σατιρική αλλά και αυτοσατιρική διάθεση του ήρωα-ποιητή, ενός μόνιμα πεινασμένου λόγιου που ζει μες στη φτώχεια. Ο Πτωχοπρόδρομος έχει την ικανότητα να εντοπίζει το γελοίο γύρω του, αλλά και στον ίδιο του τον εαυτό και να το αναδεικνύει για να γελάσουμε κι εμείς μ' αυτό, δείχνοντάς μας συγχρόνως πως οι Βυζαντινοί δεν ήταν άνθρωποι αποκλειστικά σοβαροί και αυστηροί, αλλά άνθρωποι όπως εμείς, που μπορούσαν να γελάσουν και να αστειευτούν με τα στραβά και τα ανάποδα της καθημερινής τους ζωής. Αξιοσημείωτη είναι η φαντασία και η περιγραφική ικανότητα του ποιητή, καθώς «περιγράφει σπάταλα τα πολυτελή γεύματα στα οποία δεν μετέχει, τις χαρές μιας πλούσιας ζωής που δεν είναι δική του» και καθώς μας δίνει μια ζωντανή εικόνα της ιδιωτικής ζωής των κατοίκων της Κωνσταντινούπολης, αλλά και των προβλημάτων της. Αξίζει να σημειωθεί η γλωσσική σημασία του αποσπάσματος (και γενικά των Πτωχοπροδρομικών), καθώς χρησιμοποιείται σε γενικές γραμμές η ομιλούμενη γλώσσα της εποχής, επιτρέποντάς μας έτσι να παρακολουθήσουμε την πορεία της νεοελληνικής γλώσσας προς τη διαμόρφωσή της και προς τη σταδιακή κατάκτηση της λόγιας δημιουργίας.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. α) *Αφού μελετήσετε το λεξιλόγιο, να ξαναδιαβάσετε το απόσπασμα αντικαθιστώντας τις απαρχαιωμένες λέξεις και εκφράσεις με αντίστοιχες σημερινές· ακολουθήστε τη σειρά που σας φαίνεται φυσικότερη.*
β) *Η γλώσσα των προδρομικών ποιημάτων –παρά τις αντικαταστάσεις που χρειάστηκε να κάνετε πιο πάνω– θεωρείται ότι βρίσκεται πολύ κοντά στη σημερινή νεοελληνική. Μπορείτε να δικαιολογήσετε αυτή την άποψη;*
 - α. Αν έχω κάποιο γείτονα και έχει παιδί αγόρι να του πω «μάθε το γράμματα για να ζήσει»;
αν δεν του πω «μάθε το παιδί σου τσαγκάρη»,
να με πουν όλοι τρελό.
Και άκου τον τρόπο ζωής του τσαγκάρη και να μάθεις το φαγητό και την καλοπέραση που έχει κάθε μέρα.
Έχω γείτονα μπαλωματή, ψευδοτσαγκάρη τάχα,
είναι όμως καλοψωνιστής, είναι και χαροκόπος (γλεντζές).

Γιατί όταν δει την αυγή να χαράζει τριγύρω
 αμέσως λέει στο παιδί του «Να βράσει το νερό»
 και «Να παιδί μου, ένα στάμενο για τον πατσά,
 αγόρασε και βλάχικο τυράκι ενός στάμενου
 και δος μου να φάω πρωινό και έπειτα να μπαλώνω».
 Αφού καταβροχθίσει το τυρί και τον πατσά
 του δίνουν τουλάχιστον τέσσερα μεγάλα ποτήρια κρασί
 και τα πίνει και ρεύεται. Τον κερνούν άλλο ένα,
 και αμέσως παίρνει παπούτσι και μπαλώνει.
 Όταν πάλι, αφέντη, φτάσει η ώρα του γεύματος
 ρίχνει (παρατάει) το καλαπόδι του, ρίχνει (παρατάει) και το σανίδι
 και το σουβλί, και το γυαλί, και τους κερωμένους σπάγκους του
 και λέει στη γυναίκα του: «Κυρά, βάλε τραπέζι·
 και πρώτο πιάτο φέρε τη σούπα, δεύτερο το κρασάτο,
 και τρίτο το ανάμεικτο της κατσαρόλας, μόνο κοίτα (πρόσεξε) να μη ζεματάει!».
 Αφού ετοιμάσουν το τραπέζι, και πλυθεί και κάτσει
 ανάθεμά με, βασιλιά, όταν στραφώ (γυρίσω) και τον δω
 πώς ανασκουμπώνεται για να ορμήσει στο φαγητό (για το φαγητό),
 αν δεν φεύγουν τα σάλια μου και δεν τρέχουν σαν ποτάμι.

β. Είναι φανερό πως και χωρίς την παραπάνω μεταγραφή στη νεοελληνική το νόημα του ποιήματος γίνεται εύκολα κατανοητό, καθώς τόσο η σημασία των λέξεων όσο και η δομή της γλώσσας είναι πολύ κοντά στη νεοελληνική. Πιο συγκεκριμένα, θα μπορούσαμε να σημειώσουμε:

- την κατάληξη των δευτερόκλιτων ουδετέρων σε -ιν που δείχνει πως βρισκόμαστε σ' ένα μεταβατικό στάδιο πριν από τη σημερινή κατάληξη -ι (παιδίον → παιδίν → παιδί).
- κατάληξεις ρημάτων που θυμίζουν τη νεοελληνική: π.χ. κερνούν, αγόρασε·
- τη δήλωση της υποτακτικής όχι μονολεκτικά, αλλά περιφραστικά με τη χρήση του ας και του να: π.χ. *Ας βράση, να μάθης·*
- ρήματα που έπαιρναν αντικείμενο σε δοτική συντάσσονται με αντικείμενο σε αιτιατική: π.χ. *να τον είπω, δος με, λέγει την γυναίκαν·*
- απουσία απαρεμφάτου·
- λέξεις ή φράσεις που είναι ίδιες ή πολύ κοντά στις σημερινές: *τσαγκάρην, καλοψωνιστή, τυρίν, καλαπόδιν, κρασάτον, σάλια, ανάθεμά με.*

2. Να συγκρίνετε το παραπάνω απόσπασμα με τα ακριτικά τραγούδια, να επισημάνετε και να συζητήσετε τις διαφορές τους σχετικά
 α) με τον κοινωνικό χώρο, όπου αναφέρονται, β) με τα προβλήματα και τα ιδεώδη που προβάλλουν.

Οι διαφορές που παρατηρούμε ανάμεσα στα ακριτικά τραγούδια και τα πτωχοδρομικά είναι οι ακόλουθες:

α. ως προς τον κοινωνικό χώρο: Με τα **ακριτικά τραγούδια** βρισκόμαστε στις απομακρυσμένες παραμεθόριες περιοχές των ανατολικών συνόρων της αυτοκρατορίας, σ' ένα περιβάλλον φεουδαρχικό, καθώς οι ακρίτες με τα μεγάλα αγροκτήματά τους και το στρατό που διέθεταν είχαν εξελιχθεί σ' ένα είδος τοπικών φεουδαρχών. Χάρη στα προνόμια που λάμβαναν λόγω των πολύτιμων υπηρεσιών τους είχαν συγκεντρώσει μεγάλο πλούτο. Βέβαια στις περιοχές αυτές επικρατούσε αρκετή ανασφάλεια λόγω των συχνών εχθρικών επιδρομών και γι' αυτό και η ζωή των ακριτών κυλούσε συνήθως ανάμεσα σε πολεμικές επιχειρήσεις και σε διάφορα γυμνάσια ή κυνήγια άγριων ζώων, που τους βοηθούσαν να διατηρούνται σε πολεμική ετοιμότητα.

Αντίθετα, με τα **Πτωχοπροδρομικά** βρισκόμαστε σ' ένα αστικό, κοσμοπολίτικο περιβάλλον, καθώς μεταφερόμαστε στην πρωτεύουσα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, στην Κωνσταντινούπολη.

β. ως προς τα προβλήματα και τα ιδεώδη: Στα **ακριτικά τραγούδια** κυρίαρχο είναι το πρόβλημα της ασφάλειας των παραμεθόριων ανατολικών περιοχών από τις εχθρικές επιδρομές και η προστασία των εκεί πληθυσμών της αυτοκρατορίας. Τα ιδεώδη που προβάλλονται είναι το ηρωικό ιδεώδες, η ανδρεία, η τόλμη, η προσφορά προς το σύνολο, η αυτοθυσία για χάρη της πατρίδας, η φιλοτιμία, η αξιοπρέπεια. Εμφανής επίσης στα τραγούδια αυτά είναι η αφύπνιση μιας εθνικής συνείδησης.

Αντίθετα, στα **Πτωχοπροδρομικά** παρουσιάζονται τα προβλήματα της καθημερινής ζωής σ' ένα μεγάλο αστικό κέντρο και κυρίως το πρόβλημα της επιβίωσης, ενώ παρατηρείται αντίστοιχα και μια στροφή σε πιο ρεαλιστικά και υλιστικά ιδεώδη, όπως την εξασφάλιση μιας άνετης ζωής. Εδώ έννοιες όπως φιλότιμο και αξιοπρέπεια δεν φαίνεται να έχουν ιδιαίτερη σημασία.

3. Το παραπάνω κείμενο ποια σημασία μπορεί να έχει για μας σήμερα; Συζητήστε τις απόψεις σας.

Το απόσπασμα από το πτωχοπροδρομικό στιχούργημα που ανθολογείται στο σχολικό βιβλίο παρουσιάζει ιδιαίτερο ιστορικό και λαογραφικό ενδιαφέρον, καθώς μας μεταφέρει στην καθημερινή ζωή και τα προβλήματα της βυζαντινής κοινωνίας κατά την εποχή σύνθεσής του (εποχή των Κομνηνών, 12ος αι.) και μας δίνει με λεπτομέρειες διάφορα στοιχεία της ιδιωτικής ζωής των κατοίκων της Κωνσταντινούπολης. Συγχρόνως όμως παρουσιάζει και μεγάλο γλωσσικό ενδιαφέρον, καθώς χρησιμοποιεί την ομιλούμενη γλώσσα της εποχής και μας επιτρέπει να παρατηρήσουμε διάφορες εξελίξεις, που βαθμιαία οδήγησαν στη διαμόρφωση της σημερινής νεοελληνικής γλώσσας.

Πέρα όμως από το αναμφισβήτητο ιστορικό, λαογραφικό και γλωσσικό ενδιαφέρον, το συγκεκριμένο απόσπασμα, όπου διαφαίνεται η υποβάθμιση των λογίων της εποχής και η οικονομική τους εξαθλίωση, δεν είναι και εντελώς ξένο προς την εποχή μας. Μπορεί βέβαια οι μορφωμένοι της εποχής μας να μη φτάνουν σ' αυτό το σημείο εξαθλίωσης, αλλά είναι γνωστό πως οι απόφοιτοι πανεπιστημίων δυσκολεύονται να βρουν εργασία· έτσι η απόκτηση ενός πανεπιστημιακού πτυχίου δεν σημαίνει οπωσδήποτε και σίγουρη επαγγελματική εξασφάλιση.

ΙΠΠΟΤΙΚΑ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΑ

- > Πρόκειται για **έμμετρα ερωτικά ιπποτικά μυθιστορήματα** που γράφτηκαν στο Βυζάντιο την περίοδο από το 13ο ως το 15ο αι. και απηχούν τις επιδράσεις της παρουσίας των Φράγκων στη βυζαντινή λογοτεχνική παραγωγή. Κάποια απ' αυτά αποτελούν διασκευές δυτικών προτύπων.
- > Οι **συγγραφείς** ήταν **λόγιοι** προερχόμενοι από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα.
- > Τα ιπποτικά αυτά μυθιστορήματα είναι γραμμένα σε **ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο** και σε **γλώσσα λαϊκότερη**, ανάμεικτη με δημώδη και λόγια στοιχεία.
- > **Κύρια χαρακτηριστικά τους:**
 - οι **φραγκικές επιδράσεις** (υποταγή των ηρώων στον έρωτα, κονταροχτυπήματα, αγάπη για την περιπέτεια σε χώρες μακρινές)·
 - οι **λόγιες επιδράσεις** (π.χ. οι «εκφράσεις», δηλαδή οι εκτενείς περιγραφές κάστρων, λουτρών, κήπων κ.λπ.)·
 - οι **ανατολικές επιδράσεις** (ο κόσμος του παραμυθίου με τις μάγισσες, τους δράκους, τα μαγικά δαχτυλίδια κ.λπ.)·
 - οι **λαϊκές νεοελληνικές** επιδράσεις (λαϊκή αίσθηση, παρεμβολή δημοτικών τραγουδιών της εποχής, όπως καταλόγια, μοιρολόγια).
- > Η **υπόθεση** λίγο πολύ είναι κοινή: ένα ζευγάρι ερωτευμένων νέων χωρίζεται ξαφνικά και ύστερα από σκληρές δοκιμασίες και περιπέτειες ξανασμίγει και βρίσκει την ευτυχία.
- > Έχουν σωθεί πέντε βυζαντινά ιπποτικά μυθιστορήματα, που για τίτλο τους έχουν τα ονόματα των ηρώων κάθε ζευγαριού: *Καλλίμαχος και Χρυσορρή, Βέλθανδρος και Χρυσάντζα, Λίβιστρος και Ροδάμνη, Φλώριος και Πλατζιαφλώρα, Ιμπέριος και Μαργαρώνα.*

[Άγουρος ποθοφλόγιστος]

Εισαγωγικό σημείωμα

Το απόσπασμα του σχολικού βιβλίου προέρχεται από το ιπποτικό μυθιστόρημα *Λίβιστρος και Ροδάμνη*, το οποίο θεωρείται ότι είναι το πιο άρτιο λογοτεχνικά, το πιο αντιπροσωπευτικό και το πιο διαδεδομένο από τα κείμενα του είδους του. Σύμφωνα με τον Κ. Μητσάκη, παρουσιάζει ζωηρές ομοιότητες με κάποια από τ' άλλα μυθιστορήματα αλλά και ζωηρές διαφορές, που οφείλονται «στη σχετικά δυνατή προσωπικότητα του ανώνυμου συγγραφέα του, ο οποίος προσπαθεί να πρωτοτυπήσει παρ' όλες τις δεσμεύσεις του παραδοσιακού είδους που καλλιεργεί και να υποτάξει το υλικό του σ' ένα ορισμένο αρχιτεκτονικό σχέδιο». Βασική διαφορά του από τα υπόλοιπα βυζαντινά ιπποτικά μυθιστορή-

ματα είναι ότι εδώ έχουμε δύο ερωτικά ζευγάρια: τον Λίβιστρο και τη Ροδάμνη (πρωταγωνιστικό ζευγάρι) και τον Κλιτοβό με τη Μυρτάνη. Το μυθιστόρημα αρχίζει από το τέλος· ο Κλιτοβός έχοντας επιστρέψει πια στην πατρίδα του και έχοντας βρει την αγαπημένη του Μυρτάνη τής αφηγείται τις περιπέτειές του στην ξενιτιά, που είναι άρρηκτα δεμένες με τις περιπέτειες του φίλου του Λίβιστρο.

Η υπόθεση σε γενικές γραμμές είναι η ακόλουθη: ο Λίβιστρος ερωτεύεται και παντρεύεται τη βασιλοπούλα Ροδάμνη, την οποία όμως αργότερα κλέβει, με τη βοήθεια μιας μάγισσας, ο βασιλιάς της Αιγύπτου Βερδερίχος. Από τότε ο Λίβιστρος γυρίζει τον κόσμο αναζητώντας τη γυναίκα του. Κάποτε θα γνωριστεί με τον Κλιτοβό, ο οποίος θα γίνει φίλος του και θα τον συνοδεύσει στην αναζήτησή του. Τελικά οι δύο νέοι θα βρουν τη Ροδάμνη και οι τρεις μαζί θα επιστρέψουν στο βασίλειο της Ροδάμνης. Από εκεί ο Κλιτοβός θα επιστρέψει στην πατρίδα του, όπου θα βρει την αγαπημένη του Μυρτάνη, στην οποία θα εξιστορήσει τις περιπέτειες που πέρασε με το φίλο του Λίβιστρο.

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα οι δύο νέοι έχουν μάθει από την ίδια μάγισσα, που κάποτε είχε βοηθήσει τον Βερδερίχο, ότι η Ροδάμνη έχτισε ξενοδοχείο και ζήτησε από τον Βερδερίχο να περιμένει τέσσερα χρόνια, μήπως επιστρέψει ο Λίβιστρος. Οι δύο φίλοι κατευθύνονται προς το ξενοδοχείο.

Λεξιλογικά – Πραγματολογικά στοιχεία

ηρξάμεθα: αρχίσαμε, πήραμε· **τα παράπλαγα:** οι πλαγιές των βουνών· **επαρέδραμα:** προσπέρασα· **τα ράχια:** οι ράχες, οι κορυφές των βουνών· **οι κλεισούρες:** στενά περάσματα· **αντίς μου:** αντί για μένα· **στρατιώτης ή στραδιώτης:** λέξη βενετική από το στράτα (οδός), που σήμαινε τον τιμαριούχο που βρίσκεται σε εκστρατεία (στους βυζαντινούς λεγόταν και *ταξειδάρης*), τον ευγενή (η λέξη δεν έχει σχέση με την ελληνική λέξη στρατιώτης)· **άγουρος:** νέος, αγόρι· **ποθοφλόγιτος:** καμένος από πόθο· **πονοαναασασμός:** αναστεναγμός· **μετ' εκείνον:** με εκείνον· **εδε:** ιδού· **εστρίγγιζεν:** θρηνούσε· **κατάστρατα:** στο δρόμο· **μυριόθλιβος:** πάρα πολύ θλιμμένος· **εκ τα δικά του:** από τη χώρα του· **ηγείται:** θεωρεί, νομίζει· **τας λιβαδίας:** τα λιβάδια· **σιγίζουν το:** το κάνουν να σκάσει· **καρδιοφωνοκρατώ:** εμποδίζω τη φωνή της καρδιάς· **φουδούλα:** κόρη· **ένι:** είναι.

Διάρθρωση σε ενότητες

1η ενότητα (στ. 1-14): Το μοιρολόι του Λίβιστρο.

2η ενότητα (στ. 15-29): Το μοιρολόι του Κλιτοβού.

Περιληπτική απόδοση

Ο Λίβιστρος προχωρώντας, συνοδευόμενος από το φίλο του Κλιτοβό, αρχίζει να θρηνεί για τη χαμένη του αγάπη, τη Ροδάμνη. Στο μοιρολόι του η φύση όλη συμπάσχει για το μεγάλο του πόνο. Ο Κλιτοβός ακούγοντας το μοιρολόι του Λίβιστρο θυμάται τη δική του αγαπημένη κι αρχίζει κι αυτός το μοιρολόι.

Ερμηνευτικός σχολιασμός

(Βλ. Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου, σελ. 136-137)

Τεχνική – Εκφραστικά μέσα και τρόποι

- **Στιχουργία:** Ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος, παροξύτονος, χωρίς ομοιοκαταληξία.
- **Γλώσσα:** Δημώδης (ομιλούμενη της εποχής), με ανάμειξη λόγιων και λαϊκών στοιχείων. Παρατηρείται επίσης μια άνεση στη δημιουργία σύνθετων λέξεων, που εμφανίζονται πολύ συχνά μέσα στο κείμενο (π.χ. *ποθοφλόγιστος, πονοανασασμός, μυριόθλιβος, καρδιοφωνοκρατούσιν* κ.ά).
- **Ύφος:** Ελεγειακό - λυρικό. Ο συναισθηματισμός των δύο νέων φτάνει σε τέτοια υπερβολή, ώστε το ύφος να καταντάει σε ορισμένα σημεία κωμικό. Σε κάποια σημεία φαίνεται να πλατειάζει, ενώ η ανεπιτυχής ανάμειξη λόγιων και λαϊκών στοιχείων σε συνδυασμό με την κατάχρηση του στοιχείου της υπερβολής τού στερούν φυσικότητα. Κυριαρχεί η παρατακτική σύνδεση.
- **Εκφραστικά μέσα**
Στο κείμενο κυριαρχούν οι **προσωποποιήσεις** των φυσικών στοιχείων (π.χ. στ. 3-6, 7, 12, 14 κ.λπ.) και οι **υπερβολές** (π.χ. στ. 3-6, 9, 24). Επίσης υπάρχουν αρκετές **παρομοιώσεις** (π.χ. 9-10, 23-24) και δυνατές εικόνες (οπτικοακουστικές· π.χ. 3-6, 12).
- **Επιδράσεις από τη δημοτική ποίηση:**
 - ο ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος·
 - τα λαϊκά στοιχεία στη γλώσσα·
 - η προσωποποίηση της φύσης και η συμμετοχή της στον ανθρώπινο πόνο·
 - το στοιχείο της υπερβολής·
 - επανάληψη του νοήματος του α' ημιστίχου στο β' (στ. 14)·
 - κυριαρχία παρατακτικής σύνδεσης·
 - το μοτίβο του πουλιού που μιλάει·
 - το θέμα της ξενιτιάς (προβάλλεται στο μοιρολόι του Κλιτοβού: στ. 19, 21-22, 29)·
 - το θέμα του χωρισμού των αγαπημένων.

Γενική αποτίμηση

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα είναι φανερό πως δεν έχουμε να κάνουμε με έργο υψηλής λογοτεχνικής αξίας. Ξεχωρίζουν ωστόσο η χρήση της λαϊκής γλώσσας (σε έργο λόγιου συγγραφέα) και οι επιδράσεις από τη δημοτική ποίηση, στις οποίες οφείλονται κυρίως και οι όποιες αρετές του συγκεκριμένου αποσπάσματος. Γενικότερα, για το απόσπασμα αυτό ισχύει ό,τι και για το σύνολο των βυζαντινών ιπποτικών μυθιστορημάτων:

«Αυτή είναι η πιο σημαντική προσφορά [...] ωριμάζει τώρα το αφηγηματικό ύφος, σε πολιτικό στίχο [δηλ. ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο], και το λυρικό ύφος, βασισμένο στον έρωτα και στο μοιρολόι [...]» (M. Vitti) και «[...] ετοιμάζουν την ωριμότητα της κρητικής λογοτεχνίας [...] Ανατολικά στοιχεία, δυτικά, αρχαία, αφομοιωμένα από λόγιους που ζουν ακόμη

τη λαϊκή παράδοση, θα δώσουν τον ώριμο καρπό ενός είδους τον οποίο γνωρίσαμε τώρα, τα πρωτόλεια. [Το πρώτο έργο ενός δημιουργού, που συνήθως στερείται ωριμότητας· εδώ εννοούνται τα βυζαντινά, ιπποτικά μυθιστορήματα.]»

(Κ.Θ. Δημαράς)

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Γιατί θρηνούν οι δύο νέοι;

Οι δύο νέοι θρηνούν γιατί βρίσκονται μακριά από τις αγαπημένες τους. Την αγαπημένη του Λίβιστρο, τη Ροδάμη, έχει κλέψει ο βασιλιάς της Αιγύπτου Βερδερίχος, ενώ ο Κλιτοβός είναι αναγκασμένος να βρίσκεται μακριά από τον τόπο του και την αγαπημένη του Μυρτάνη. Ο θρήνος των δύο νέων αναφέρεται στο κείμενο ως μοιρολόι, γεγονός που δείχνει τη μεγάλη θλίψη και οδύνη τους, καθώς και το ότι οι δύο νέοι θεωρούν πως έχουν χάσει οριστικά τις αγαπημένες τους.

2. Ο στιχουργός κάνει χρήση ορισμένων εκφραστικών μέσων, κυρίως της υπερβολής και των σύνθετων λέξεων. Νομίζετε ότι αποτελούν θετικά ή αρνητικά στοιχεία του ποιήματος; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

Η υπερβολή και οι σύνθετες λέξεις θα μπορούσαν να λειτουργήσουν θετικά και να τονίσουν με επιτυχία το μέγεθος και την ένταση του πόνου που γεννά στην καρδιά των δύο ερωτευμένων νέων ο χωρισμός από την αγαπημένη τους (πρβλ. την επιτυχημένη χρήση τους στα δημοτικά τραγούδια). Στη συγκεκριμένη περίπτωση όμως η κατάχρηση των δύο αυτών εκφραστικών μέσων λειτουργεί αρνητικά, στερώντας από το κείμενο τη φυσικότητα και την αμεσότητα και καθιστώντας το ύφος του ψυχρό και επιτηδευμένο ή ακόμα και κωμικό σε ορισμένα σημεία.

3. Σας πείθουν οι θρήνοι των νέων; (Να συσχετίσετε την απάντησή σας και με την προηγούμενη απάντησή.)

Οι θρήνοι των δύο νέων δεν μας πείθουν γιατί δεν έχουν φυσικότητα. Η κατάχρηση της υπερβολής τους κάνει να φαίνονται ψεύτικοι, επιτηδευμένοι. Χαρακτηριστικό είναι ότι στο στ. 14 ο Λίβιστρος αναφέρεται στον εαυτό του σε γ' πρόσωπο (τον συμπονούν τα βουνά και τα άψυχα συμπάσχουν), σαν να μην είναι αυτός που σπαράζει για την απώλεια της αγαπημένης του, σαν να μιλάει για τον πόνο κάποιου άλλου.

4. Ποια γλωσσικά φαινόμενα (γραμματικά και συντακτικά) διαφοροποιούν τη γλώσσα του αποσπάσματος από τη σημερινή; Να σημειώσετε τα πιο χαρακτηριστικά.

Γραμματικά:

- Η άστοχη χρονική και συλλαβική αύξηση των ρημάτων (π.χ. ηρξάμεθα, επαρέδραμα, Εδιέβην).
- Οι καταλήξεις ρημάτων και ονομάτων (π.χ. ηρξάμεθα, θρηνούσι, Εδιέβην, ελυτούντο, βροντάς, ενθύμησις, ανάμνησις, εμέν).

- Η αλλαγή στο γένος (*τας λιβαδίας, αντί τα λιβάδια*).
- Διαφορετικός τονισμός (*ακομή, δεντρά*).
- Λέξεις που δεν χρησιμοποιούνται σήμερα ή είναι ιδιοματικές (π.χ. *έδε, φουδούλα, ένι, κιλαδεί, σγιζουν*).
- Λόγιες λέξεις: *τοιούτους, καρδίας, δια, εις, εκ, ούτως, ηγείται*).

Συντακτικά:

- Η διαφορετική θέση στη σειρά κάποιων όρων (π.χ. *εσκεπάζαν τον αντί τον εσκεπάζαν*).
- Η χρήση αιτιατικής ως έμμεσου αντικειμένου σε γενική (π.χ. *εμέναν ήλθε λογισμός αντί μου ήλθε λογισμός*).
- Η σύνταξη της πρόθεσης *μετά* με αιτιατική για να δηλώσει τη συνοδεία (*μετ' εκείνον αντί μετ' εκείνων*).
- Η χρήση του αντωνυμικού τύπου *την* με τη σημασία αναφορικής αντωνυμίας (*την πάσχει, στ. 28*).

5. Ποια χαρακτηριστικά του δημοτικού τραγουδιού μπορείτε να βρείτε στο απόσπασμα;

Βλ. *Τεχνική – Εκφραστικά μέσα και τρόποι, Επιδράσεις από τη δημοτική ποίηση*, σελ. 135.

Χρονικό

Εισαγωγικό σημείωμα

Ο Γιώργος Φραντζής ή Σφραντζής (1401-1480) ήταν Βυζαντινός αξιωματούχος και ένας από τους ιστορικούς της Αλώσεως (οι άλλοι είναι ο Δούκας, ο Κριτόβουλος και ο Χαλκοκονδύλης).

Από οικογένεια που υπηρετούσε την Αυλή των Παλαιολόγων, μπήκε από 16 χρόνων στην υπηρεσία του αυτοκράτορα Μανουήλ Β' και αργότερα συνδέθηκε με τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο τον οποίο υπηρέτησε, αναλαμβάνοντας διάφορες διοικητικές θέσεις και διπλωματικές αποστολές μέχρι την Άλωση. Υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας της εθνικής αυτής συμφοράς και μάλιστα αιχμαλωτίστηκε μαζί με όλη την οικογένειά του. Η αιχμαλωσία του εξαγοράστηκε και κατέφυγε στην Πελοπόννησο και κατόπιν στην Κέρκυρα, όπου έγινε μοναχός. Εκεί έγραψε το *Χρονικό* του, που καλύπτει τα γεγονότα από το 1258 ως το 1476 και διασώθηκε σε δύο μορφές τη *Μίνος* (*Μικρό Χρονικό*: ταχυγραφικές υπομνηστικές σημειώσεις με αυτοβιογραφικό χαρακτήρα) και τη *Μαίος* (*Μεγάλο Χρονικό*: αποτελεί την εκτενέστερη μορφή· πρόκειται για ανάπτυξη του *Μικρού Χρονικού*: θεωρείται όμως από μελετητές νοθευμένο).

Στο έργο του ο Φραντζής, ως αυτοκρατορικός υπάλληλος, απηχεί τις σκέψεις της βυζαντινής Αυλής. Το *Χρονικό* είναι γραμμένο σε αρχαϊζουσα γλώσσα, όχι όμως σε άκρα αρχαϊζουσα, καθώς μέσα σ' αυτό βρίσκουμε και στοιχεία της ζωντανής γλώσσας της επο-

χής. Το έργο, είτε με τη μια είτε με την άλλη μορφή, αποτελεί σημαντική ιστορική πηγή για τη μελέτη της Ιστορίας του Βυζαντίου.

Τα αποσπάσματα που έχουν ανθολογηθεί στο σχολικό βιβλίο προέρχονται από το *Μεγάλο Χρονικό*. Στο πρώτο παρουσιάζονται τα λόγια του Μωάμεθ προς τους συμπολεμιστές του και στο δεύτερο τα λόγια του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου προς τους δικούς του.

Λεξιλογικά – Πραγματολογικά στοιχεία

Μωάμεθ: Μωάμεθ ο Β' ο Κατακτητής ή Πορθητής. Από τους διαπρεπέστερους σουλτάνους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο οποίος κατέλαβε το 1453 την Κωνσταντινούπολη σε ηλικία μόλις 21 ετών. **Κωνσταντίνος Παλαιολόγος:** ο τελευταίος αυτοκράτορας του Βυζαντίου, γιος του αυτοκράτορα Μανουήλ Β' Παλαιολόγου. Πριν αναλάβει το θρόνο υπήρξε δεσπότης του Μοριά. Αγωνίστηκε με γενναιότητα και αυτοθυσία δίπλα στους στρατιώτες του ως απλός στρατιώτης. **δήμαρχοι:** εννοεί τους αρχηγούς των δύο δήμων, που ήταν οι Βένετοι και οι Πράσινοι. **το βασιλιά που έλαβε την εξουσία με χρίσμα:** η αυτοκρατορική εξουσία στο Βυζάντιο θεωρούνταν ότι προερχόταν από τον Θεό. Γι' αυτό και παρακάτω ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, που αναφέρεται στη βασιλεία που θα χαθεί, τονίζει πως θα την αναλάβει «τύραννος» και «ασεβής». **Γιατί, αν κερδίσει ... ποιο είναι το όφελος:** η φράση αυτή (ελαφρώς παραλλαγμένη εδώ) προέρχεται από το Ευαγγέλιο του Ματθαίου (ις' 26-27).

Διάρθρωση σε ενότητες

Ο λόγος του Μωάμεθ

1η ενότητα (Και αν ... από το θεό): Η μεταθανάτια ανταμοιβή όσων σκοτωθούν στη μάχη για την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης.

2η ενότητα (Εδώ πάλι ... σε τίποτε): Η ανταμοιβή όσων ζήσουν και καταλάβουν την Κωνσταντινούπολη.

Ο λόγος του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου

1η ενότητα (Και σεις, ... σαν ανήμερο λιοντάρι): Η κρισιμότητα της επικείμενης μάχης.

2η ενότητα (Γι' αυτό λέγω, ... και τους συγγενείς μας): Προτροπή για υπεράσπιση της Πόλης μέχρι θανάτου.

Περιληπτική απόδοση

Ο λόγος του Μωάμεθ: Ο Μωάμεθ υπόσχεται σ' αυτούς που θα σκοτωθούν στη μάχη για την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης πως, σύμφωνα και με το Κοράνι, θα πάνε στον παράδεισο, όπου θα πίνουν και θα τρώνε με τον Μωάμεθ και θα έχουν στη διάθεσή τους κάθε είδους υλικές απολαύσεις. Σ' αυτούς που θα ζήσουν και θα καταλάβουν την Πόλη υπόσχεται διπλάσιο μισθό μέχρι το τέλος της ζωής τους και όσα λάφυρα ή αιχμαλώτους αρπάξουν από τη λεηλασία της Πόλης.

Ο λόγος του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου: Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος αναφέρεται αρχικά στην κρισιμότητα της επικείμενης μάχης, καθώς οι Τούρκοι είναι αποφασισμένοι να

χρησιμοποιήσουν όλες τους τις δυνάμεις και κάθε μέσο για να καταλάβουν την Κωνσταντινούπολη. Καλεί λοιπόν τους συστρατιώτες του και το λαό να αγωνιστούν μέχρι θανάτου για τέσσερα πράγματα, για την πίστη και την ευσεβεία τους, για την πατρίδα, για το βασιλιά, για τους φίλους και για τους συγγενείς.

Ερμηνευτικός σχολιασμός

Βλ. Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου.

Τεχνική – Εκφραστικά μέσα και τρόποι

Δεν έχει νόημα να αναζητήσουμε λογοτεχνικές αρετές στα δύο παραπάνω κείμενα, καθώς έχουμε να κάνουμε με αποσπάσματα από χρονικό, στο οποίο γενικά απλώς καταγράφονται γεγονότα με τη σειρά διαδοχής τους. Ωστόσο μπορούμε να παρατηρήσουμε πως το **ύφος** είναι απλό και κυριαρχεί ο προτρεπτικός τόνος, ενώ η **γλώσσα** είναι αρχαϊζουσα.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Να συγκρίνετε τους δύο λόγους και να επισημάνετε:

1. Πώς προσπαθεί ο Μωάμεθ να εγκαρδιώσει τους πολεμιστές του;

Ο Μωάμεθ προσπαθεί να εγκαρδιώσει τους πολεμιστές του πριν από την αποφασιστικής σημασίας μάχη υποσχόμενος σ' αυτούς κάθε είδους υλικά αγαθά και απολαύσεις. Πιο συγκεκριμένα:

α. σε όσους πεθάνουν κατά τη μάχη υπόσχεται ό,τι ακριβώς λέει και το ιερό τους βιβλίο, το Κοράνι: θα βρεθούν στον παράδεισο, θα τρώνε και θα πίνουν δίπλα στον Μωάμεθ, θα έχουν δίπλα τους ωραίες νέες γυναίκες και γενικά θα χαίρονται διάφορα υλικά αγαθά και απολαύσεις.

β. σε όσους ζήσουν και μπου νικητές στην Πόλη τούς υπόσχεται διπλάσιο μισθό εφ' όρου ζωής και την άδεια να επιδοθούν ανεξέλεγκτα σε λαφυραγώγηση της Πόλης και αιχμαλωσίες κατοίκων (ανατριχιαστικά ηχεί στα αυτιά μας η τελευταία φράση από το λόγο του Μωάμεθ: κανένας δε θα μπορεί να σας τους πάρει ή να σας ενοχλήσει σε τίποτε, που ουσιαστικά επιτρέπει στους πολεμιστές του οποιαδήποτε βιαιότητα σε βάρος των αιχμαλώτων που θα συλλάμβαναν).

2. Τι προβάλλει ο Έλληνας αυτοκράτορας ως καθήκοντα, για τα οποία πρέπει να αγωνίζονται οι Έλληνες; Τι παρατηρείτε από τη σύγκριση;

Ο Κωνσταντίνος καλεί τους Έλληνες να αγωνιστούν για τέσσερις αξίες: τη (χριστιανική) πίστη τους, την πατρίδα (την οποία ταυτίζει με την ελευθερία-ανεξαρτησία), τη βασιλεία, την οικογένεια και τους φίλους. Βλέπουμε λοιπόν πως ο Έλληνας αυτοκράτορας προσπαθεί να εμπυχωσει το λαό του προβάλλοντας την ανάγκη υπεράσπισης κάποιων πνευματικών αγαθών-αξιών που καταξιώνουν την ανθρώπινη ζωή. Για τους Έλληνες η ουσία της ανθρώπινης ζωής δεν βρίσκεται στα υλικά αγαθά, αλλά στα πνευματικά.

3. Πού οφείλεται η διαφορά στις προτροπές;

Η διαφορά στις προτροπές των δύο ηγετών οφείλεται στη διαφορετική νοοτροπία και κουλτούρα των δύο λαών. Για τους Τούρκους η απόλαυση υλικών αγαθών φαίνεται να είναι το πιο σημαντικό πράγμα. Η ίδια η θρησκεία τους προβάλλει μια υλιστική αντίληψη της ζωής, καθώς η μετά θάνατον ανταμοιβή συνίσταται αποκλειστικά σε υλικές απολαύσεις. Αντίθετα, οι Έλληνες από την αρχαιότητα ενδιαφέρονταν για την καλλιέργεια του πνεύματος και της ψυχής, χωρίς βέβαια να παραγνωρίζουν τη φροντίδα του σώματος και τις υλικές απολαύσεις. Αυτό το ενδιαφέρον για τα πνευματικά αγαθά ήρθε να ενισχύσει στη συνέχεια και ο χριστιανισμός με την προτεραιότητα που δίνει στην ψυχή έναντι του σώματος, στο πνεύμα έναντι της ύλης.

ΘΡΗΝΟΙ

- Οι θρήνοι για την καταστροφή και την άλωση πόλεων ή χωρών αναπτύσσονται ιδιαίτερα μετά την πτώση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και φυσικά ξεχωρίζουν οι θρήνοι για την άλωση της Πόλης (φυσικά, γράφτηκαν θρήνοι για την κατάληψη ή καταστροφή κι άλλων ελληνικών πόλεων ή νησιών).
- Η άλωση της Πόλης, κέντρου της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και του ελληνισμού, ήταν αναπόφευκτο να προκαλέσει σπαραγμό και βαθιά οδύνη στην ψυχή του λαού, καθώς σήμανε την κατάλυση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και την υποδούλωση του έθνους στον τουρκικό ζυγό. Την οδύνη αυτή για την απώλεια της Πόλης εξέφρασε τόσο η **λαϊκή μούσα** όσο και η **λόγια ποίηση**.
- Οι θρήνοι αυτοί γράφτηκαν είτε **αμέσως μετά** την Άλωση είτε **πολύ αργότερα**.
- Ελάχιστοι από τους θρήνους αυτούς παρουσιάζουν κάποιες λογοτεχνικές αρετές, ενώ μεγάλη είναι η αξία τους ως ιστορικής μαρτυρίας για τις πληροφορίες και τις κρίσεις που περιέχουν (αφήγηση τελευταίων στιγμών του αγώνα και του θανάτου του αυτοκράτορα, εξιστόρηση των καταστροφών, των λεηλασιών, των εξευτελισμών και μαρτυριών του άμαχου πληθυσμού, καθορισμός των αιτιών που οδήγησαν στην πτώση, συγκέντρωση στοιχείων για τη στρατιωτική δύναμη των Τούρκων). Συγκριτικά όμως από τους θρήνους αυτούς η λαϊκή δημιουργία είναι πολύ ανώτερη από τη λόγια.
- Κοινό μοτίβο στους θρήνους αυτούς είναι ότι δίπλα στον πόνο και την οδύνη για την εθνική αυτή συμφορά βρίσκεται και η ελπίδα για παλινόρθωση του έθνους: «πάλι με χρόνους, με καιρούς, πάλι δικά σας είναι».

Το ανακάλημα της Κωνσταντινόπολης

Εισαγωγικό σημείωμα

Ο θρήνος αυτός αποτελείται από 118 δεκαπεντασύλλαβους στίχους και γράφτηκε πιθανότατα λίγο μετά την Άλωση. Πολλοί ερευνητές τον θεωρούν κρητικό. Σύμφωνα όμως με νεότερη άποψη του Εμμ. Κριαρά, ο οποίος στηρίχτηκε σε γλωσσικά στοιχεία, το ποίημα πρέπει να γράφτηκε στην Κύπρο ή από Κύπριο ποιητή. Το θρηνητικό αυτό ποίημα, στο οποίο είναι εμφανής η επίδραση του δημοτικού τραγουδιού, αλλά και οι λογοτεχνικές του αξιώσεις, περιγράφει με απλό και συγκινητικό τρόπο την άλωση και καταστροφή της Πόλης, το τραγικό τέλος του αυτοκράτορα, τους εξευτελισμούς και τα μαρτύρια των Ελλήνων.

Λεξιλογικά – Πραγματολογικά στοιχεία

ανακάλημα: θρήνος (< ρ. *ανακαλιέμαι* στην Κύπρο)· **κλαυθμός:** κλάμα· **απαραμύθητος:** απαρηγόρητος· **απαντοχή:** ελπίδα· **κάτεργο:** ιστιοφόρο πλοίο (πολεμικό ή πειρατικό)· **υπαντώ:** συναντώ· **ακ** (+ αιτ.): από· **ανάθεμα:** καταραμένος τόπος (εδώ)· **αστραποχάλαζη:** αστραπή με χαλάζι, (μτφ.) συμφορά· **γομάρι:** φορτίο πλοίου· **αμέ:** αλλά· **δολωμένος:** δολερός, δόλιος· **φέγγω:** φωτίζω· **έκτεινε:** άπλωνε· **φουμισμένη:** φημισμένη· **να ποί- σου** (ποιήσουν): να κάνουν· **λιθάρι:** πολύτιμος λίθος· **ευκόσμησις:** τα στολίδια.

Διάρθρωση σε ενότητες

1η ενότητα (στ. 1-13): Ο θρήνος των Ελλήνων για τη θλιβερή είδηση της άλωσης της Πόλης.

2η ενότητα (στ. 14-27): Η επίκληση προς τον ήλιο να μη φωτίζει την Πόλη για να μη βλέπουν οι Τούρκοι να κάνουν τις ιερόσυλες πράξεις τους.

Περιληπτική απόδοση

Οι Έλληνες θρηνούν με σπαραγμό την άλωση της Πόλης. Τη θλιβερή είδηση έφερε ένα καράβι που συναντήθηκε μ' ένα άλλο έξω από την Τένεδο, στο οποίο και ανακοίνωσε τη μεγάλη συμφορά που βρήκε την Πόλη. Στη συνέχεια ο ποιητής παρακαλά τον ήλιο να σταματήσει να στέλνει το φως του στην Πόλη για να μη βλέπουν οι Τούρκοι να βεβηλώνουν τους ναούς και τα ιερά αντικείμενα και σύμβολα των χριστιανών.

Ερμηνευτικός σχολιασμός

1η ΕΝΟΤΗΤΑ (στ. 1-13)

Το ποίημα αρχίζει με τον ατέλειωτο θρήνο που ξέσπασε στους Έλληνες στο άκουσμα της είδησης για την άλωση της Πόλης. Η συσσώρευση συνώνυμων λέξεων στους δύο πρώτους στίχους (Θρήνος, κλαυθμός, οδυρμός, στεναγμός, λύπη, θλίψις) καθώς και το επίθετο *απαραμύθητος* τονίζουν το μέγεθος της οδύνης για την απώλεια αυτή. Το μέγεθος της απώλειας τονίζεται αμέσως μετά όταν η Πόλη χαρακτηρίζεται ως το *σπίτι* κάθε Έλληνα, *αγία*, το *θάρος*, το *καύχημα*, η *απαντο-*

χή του ελληνικού λαού, δείχνοντας έτσι τη μεγάλη της σημασία ως κέντρο της Ορθοδοξίας και του Ελληνισμού. Η λέξη *απαντοχή* μάλιστα προοιωνίζεται την τραγική μοίρα που περιμένει ολόκληρο το έθνος αφού η Πόλη ήταν η ελπίδα του, και τώρα που αυτή χάθηκε, χάνεται και κάθε ελπίδα σωτηρίας από τον εχθρό.

Σαν να μην μπορεί να πιστέψει ο λαός αυτή την τρομερή είδηση, ζητά να μάθει ποιος έφερε αυτό το άγγελμα και πότε. Ο ποιητής ακολουθώντας την τεχνική των δημοτικών τραγουδιών επινοεί το διάλογο ανάμεσα σε δύο καράβια που συναντιούνται έξω από την Τένεδο. Το καράβι που κατεβαίνει, απαντώντας σε ερώτηση του άλλου καραβιού για τον τόπο προελεύσεώς του, αποκαλύπτει τη συμφορά που βρήκε την Πόλη. Είναι χαρακτηριστικό πως το καράβι δεν ανακοινώνει άμεσα την τραγική είδηση της Άλωσης. Αυτή δηλώνεται έμμεσα με μεταφορικές εκφράσεις που δηλώνουν μεγάλη συμφορά και καταστροφή (*ανάθεμα, βαρύν σκότος, αστραποχάλαζην, ανεμοζάλην*) και με την επιθετική *μη. αστραποκαμένην* με την οποία χαρακτηρίζει την Πόλη. Στους δύο τελευταίους στίχους της ενότητας δηλώνεται έμμεσα η οδυνηρή απήχηση που έχει η είδηση αυτή στην ψυχή του ελληνικού λαού.

2η ΕΝΟΤΗΤΑ **(στ. 14-27)**

Το δεύτερο απόσπασμα ξεκινά με την επίκληση του ποιητή προς τον ήλιο. Η επίκληση αυτή χαρακτηρίζεται από μια αντίθεση: ο ποιητής ζητά από τον ήλιο να συνεχίσει να στέλνει το φως του σ' όλη την οικουμένη, αλλά να πάψει να φωτίζει την Κωνσταντινούπολη. Το αίτημα αυτό, που αποτελεί ανατροπή της φυσικής τάξης του κόσμου, αιτιολογείται αμέσως μετά (στ. 19): ο λόγος που ο ποιητής ζητά κάτι τέτοιο είναι για να μη βλέπουν οι Τούρκοι και να αναγκαστούν έτσι να σταματήσουν τις ανομίες τους.

Ο ποιητής ζητά λοιπόν από τον Ήλιο (από την αρχαιότητα σύμβολο δικαιοσύνης, τιμωρός θεός) να συμπαρασταθεί στην οδύνη των Ελλήνων για τη μεγάλη συμφορά και να μην ανεχθεί άλλο τις ανομίες των κατακτητών. Το αίτημά του μάλιστα έχει δεοντολογικό χαρακτήρα (*δεν πρέπει πιο να φέγγεις*), καθώς οι ανομίες των Τούρκων έχουν διαταράξει την ηθική τάξη και το δίκαιο.

Στους στ. 16-17 το οδυνηρό γεγονός της κατάληψης της Κωνσταντινούπολης (*Τουρκόπολην*) τονίζεται ακόμα περισσότερο μέσα από την αντίθεση με το ένδοξο παρελθόν (*την πρώτην φουμισμένην*). Στη συνέχεια ο ποιητής θρηνεί για τις ανομίες των Τούρκων σε βάρος της χριστιανοσύνης και απαριθμεί τις ιερόσυλες πράξεις τους (το συγκεκριμένο απόσπασμα αναφέρεται στις ανομίες των Τούρκων όσον αφορά τη θρησκεία· παρακάτω όμως στο ποίημα αναφέρονται και οι εξευτελισμοί και τα δεινά του άμαχου πληθυσμού, ιδιαίτερα των γυναικών): βεβηλώσεις και λαφυραγώγηση ναών και ιερών αντικειμένων, προσβολή χριστιανικών συμβόλων.

Ο ποιητής μάλιστα χαρακτηρίζει τους Τούρκους κατακτητές *άνομα σκυλιά* (στ. 19), δηλώνοντας έτσι το μέγεθος της αγριότητας και βαρβαρότητάς τους. Η απαρίθμηση των ιερόσυλων πράξεων των Τούρκων με τη συνεχή επανάληψη του συνδέσμου *να*, τη χρήση πολλών ενεργητικών ρημάτων και του ασύνδετου σχήματος προσδίδει παραστατικότητα, ενώ συγχρόνως εκφράζει και τον αποτροπιασμό, την οδύνη, τη συναισθηματική ταραχή, την αγανάκτηση του ποιητή για τις πράξεις των κατακτητών.

Τεχνική – Εκφραστικά μέσα και τρόποι

- **Σπιχουργία:** Ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος, παροξύτονος, χωρίς ομοιοκαταληξία.
- **Γλώσσα:** Δημώδης, με κάποια λόγια (*κλαυθμός, απαραμύθητος, τοις Ρωμαίοις, έκτεινε, τας ακτίνας σου*) και ιδιωματικά (*έρκεσαι, ακ, αμέ, ούλον, φουμισμένην*) στοιχεία.
- **Ύφος:** Απλό, πυκνό, παραστατικό, έντονα δραματικό.
- **Επιδράσεις από τη δημοτική ποίηση:** Γενικά το ποίημα ακολουθεί την τεχνική και τους τρόπους του δημοτικού τραγουδιού (έχει υποστηριχθεί και η άποψη πως όσον αφορά το πρώτο απόσπασμα ο ποιητής άντλησε τα εκφραστικά του μέσα από κάποιο δημοτικό τραγούδι το οποίο διασκεύασε). Πιο συγκεκριμένα βρίσκουμε σ' αυτό τα ακόλουθα χαρακτηριστικά των δημοτικών τραγουδιών:
 - ο στίχος είναι ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος, χωρίς ομοιοκαταληξία, χωρισμένος σε δύο ημιστίχια·
 - η γλώσσα είναι λαϊκή, με κάποια όμως λόγια και ιδιωματικά στοιχεία·
 - το ύφος είναι λιτό και πυκνό· κυριαρχούν τα ρήματα και τα ουσιαστικά·
 - η προσωποποίηση της φύσης και άψυχων αντικειμένων (εδώ των караβιών και του ήλιου)·
 - ο διάλογος·
 - η επανάληψη του νοήματος του α' ημιστίχιου στο β' (π.χ. *Θρήνος ... και λύπη, στ. 1, Καράβιν, πόθεν έρκεσαι και πόθεν κατεβαίνεις, στ. 8*)·
 - το μοτίβο της επίκλησης στον ήλιο (βλ. το τραγούδι *Οι σκλάβοι τω Μπαρμπαρέσσω, σελ. 89*).
- **Εκφραστικά μέσα:** Εκτός από τις **προσωποποιήσεις** που αναφέραμε παραπάνω σημειώνουμε τα ακόλουθα σχήματα λόγου:
 - Μεταφορές:** *Εχάσασιν το σπίτιν τους (στ. 3), ακ τ' ανάθεμα κι εκ το βαρύν το σκότος. ακ την αστραποχάλαζην, ακ την ανεμοζάλην (στ. 9-10), την Πόλην ... την αστραποκαμένην (στ. 11), μαντάτα ... πικρά και δολωμένα (στ. 12-13), τ' άνομα σκυλιά (στ. 19).*
 - Αντιθέσεις:** *Ήλιε μου, ανάτειλε παντού, ... κι εις την Κωνσταντινόπολην, ... δεν πρέπει πιο να φέγγεις (στ. 14-17), την Κωνσταντινόπολην, την πρώτηην φουμισμένην / και τώρα την Τουρκόπολην (στ. 16-17).*
 - Ασύνδετο:** *να βλέπουν ... να ποίσου ... να καίουν ... να σχίζουν... ευκόσμησίν των (στ. 19-26).*
 - Πολυσύνδετο:** *Θρήνος ... και ... και ... και λύπη (στ. 1), το θάρρος και ... και την απαντοχήν τους (στ. 4), Ήλιε μου, ανάτειλε ... κι έκτεινε ... κι εις την Κωνσταντινόπολην ... και τώρα την Τουρκόπολην (στ. 14-17).*
 - Σύνθετες λέξεις:** π.χ. *απαραμύθητος, αστραποχάλαζην, ανεμοζάλην, αστραποκαμένην, Τουρκόπολην, καταπατούν, καθυβρίζουν, κατατσακίζουν* (στο σύνολό τους οι σύνθετες λέξεις του κειμένου έχουν λειτουργικό ρόλο, καθώς επιτείνουν το μέγεθος της συμφοράς και της καταστροφής ή της ιεροσυλίας των Τούρκων).

Γενική αποτίμηση

Ένας θρήνος με λογοτεχνικές αξιώσεις, που, ακολουθώντας με επιτυχία την τεχνική και τους τρόπους του δημοτικού τραγουδιού, καταφέρνει με απλότητα και ζωντάνια να εκφράσει τη βαθιά οδύνη κι απόγνωση των Ελλήνων για την απώλεια της Κωνσταντινούπολης, κέντρου του Ελληνισμού και της Ορθοδοξίας, να αισθητοποιήσει την αγριότητα και την καταστροφική μανία των Τούρκων κατακτητών και να μας μεταφέρει την ατμόσφαιρα των δραματικών εκείνων στιγμών για τον Ελληνισμό.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

1. Για ποια απώλεια θρηνεί ο ποιητής ιδιαίτερα;

Ο ποιητής θρηνεί για την απώλεια της Πόλης, ως κέντρου του Ελληνισμού και της Ορθοδοξίας. Η απώλεια της έριξε τους Έλληνες σε βαθύ πένθος και απελπισία (*Εχάσασι το σπίντιν τους ... και την απαντοχίν τους*, στ. 3-4). Ιδιαίτερα μάλιστα αναστατώνεται και θρηνεί ο ποιητής στο β' απόσπασμα για τη βεβήλωση και λαφυραγώγηση των ναών και τον εξευτελισμό των ιερών συμβόλων της χριστιανοσύνης, άμεσο επακόλουθο της κατάληψης της Κωνσταντινούπολης από τους αλλόθρησκους κατακτητές.

2. Ποιες ομοιότητες με τα δημοτικά τραγούδια παρατηρείτε στο ποίημα;

Βλ. *Τεχνική – Εκφραστικά μέσα και τρόποι, Επιδράσεις από τη δημοτική ποίηση*, σελ. 143.

3. Να μελετήσετε την αντίθεση στους στίχους «Ήλιε μου ... να φέγγεις». Τι εκφράζει;

Ο ποιητής στην επίκλησή του προς τον ήλιο ζητά από εκείνον να συνεχίσει να στέλνει το φως του σ' όλη την οικουμένη, αλλά να σταματήσει να φωτίζει την Κωνσταντινούπολη. Η αντίθεση αυτή εκφράζει τη βαθιά οδύνη, τον αποτροπιασμό και την αγανάκτηση του ποιητή για την ατίμωση της αγίας Πόλης, τη βεβήλωση και λαφυραγώγηση των ναών, καθώς και τον εξευτελισμό των ιερών συμβόλων του χριστιανισμού. Ο ποιητής λοιπόν ζητά από τον ήλιο, σύμβολο της δικαιοσύνης (και τιμωρό θεό κατά την αρχαιότητα για τους παραβάτες), σταματώντας να στέλνει το φως του στην Κωνσταντινούπολη, να δώσει τέλος στις ιερόσυλες πράξεις των Τούρκων και να αποκαταστήσει έτσι την αδικία που διαπράττεται σε βάρος της χριστιανοσύνης.